

Δώρα Κασκάλη

Δεκατρείς επιστολές
του Δ. Π. Πετροκόκκινου στον Γιώργο Θεοτοκά

Στο Αρχείο Γιώργου Θεοτοκά υπάρχουν δεκατρείς επιστολές του Δ. Π. Πετροκόκκινου προς τον Γιώργο Θεοτοκά, γραμμένες μεταξύ 1929-1940. Οι επιστολές αυτές, μικρό μόνο μέρος μιας πλούσιας, όπως φαίνεται, αλληλογραφίας του με διάφορα σημαντικά πρόσωπα,¹ συνιστούν, τελικά, έναν «μονόλογο», αφού οι αντίστοιχες του Θεοτοκά² δεν βρέθηκαν στο Αρχείο του Πετροκόκκινου, το οποίο περιήλθε στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη από δωρεά των κληρονόμων του το 1944. Το Αρχείο αποσφραγίστηκε το 1991 και μια πρώτη καταγραφή του έγινε από τη Βίκυ Καλαντζοπούλου.³ Περιλαμβάνει 260 επιστολές, οι οποίες, βάσει της ταξινόμησης της Καλαντζοπούλου, χωρίζονται σε τρεις «κύκλους»: α) «κύκλος Ψυχάρη»: 145 επιστολές, που χρονολογούνται από το φθινόπωρο του 1900 μέχρι τον Ιούλιο του 1926, με μία διακοπή ανάμεσα στα έτη 1909 και 1915,⁴ β) «κύ-

1. Σημειώνω τις εξής εκδόσεις: *Αλληλογραφία της Π. Σ. Δέλτα (1906-1940)*, φιλολογική επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδης, εκδόσεις της «Εστίας», Αθήνα 2¹⁹⁹⁷: περιλαμβάνονται δύο επιστολές του με ημερομηνία 4.11.1914 και 21.2.1916· *Μανώλης Τριανταφυλλίδης, Αλληλογραφία, 1895-1959*, φιλολογική επιμέλεια Πάνος Μουλλάς - Μαρία Βερτσώνη Κοκόλη - Έφη Πέτκου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ.Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη 2001: δημοσιεύονται 41 επιστολές του Πετροκόκκινου, εκ των οποίων 39 γράφονται στην περίοδο 1909-1917, μία το 1926 και μία το 1934· Γιάννης Παπακώστας, *Ο Φώτης Φωτιάδης και το Αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας. Η Αλληλογραφία*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1985: περιλαμβάνει 16 επιστολές του Πετροκόκκινου στον Φωτιάδη, γραμμένες από το 1903 μέχρι το 1910.

2. Σε τρεις επιστολές του Πετροκόκκινου (2^η, 3^η και 13^η) έχουμε σαφή αναφορά σε ισάριθμες επιστολές του Θεοτοκά που λανθάνουν. Προσέτι, μπορούμε να εικάσουμε ότι τα βιβλία που στέλνει ο Θεοτοκάς στον Πετροκόκκينو (βλ. 1^η, 5^η και 10^η επιστολή) συνοδεύονταν και από σύντομο γράμμα ή δελτάριο του συγγραφέα τους.

3. Βλ. Βίκυ Καλαντζοπούλου, «Αρχείο Δ. Πετροκόκκινου (1861-1941)», *The New Griffon*, τ. 3, (1992) 3-7.

4. Οι σχέσεις των δύο αντρών φαίνεται ότι είχαν διαρραγεί, γι' αυτό και υπάρχει αυτό το χρονικό κενό στην αλληλογραφία τους. Η επαφή τους αναθερμαίνεται, όταν ο Πετροκόκκινος στέλνει συλλυπητήρια επιστολή στον συντετριμμένο πατέρα, ο οποίος έχασε το γιο του Ερνέστο Ψυχάρη στο πεδίο της μάχης στις 2 Ιανουαρίου 1915 (σχετικά βλ. και 2^η επιστολή, σημ. 11). Οι δύο άντρες συμμετείχαν ως επίτιμα μέλη στην «Ανάσταση», τον σύλλογο που ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη το 1905 ο δημοτικιστής γιατρός Φώτης Φωτιάδης. Ο Πετροκόκκινος, ωστόσο, συμμετείχε στη συνέχεια ενεργά –γεγονός που φαίνεται ότι ενόχλησε τον Ψυχάρη– στο «Αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας» και ενίσχυσε οικονομικά τόσο την εφημερίδα *Λαός*, το όργανο του «Αδερφάτου», όσο και τον *Νουμά*. (Βλ. σχετικά Γιάννης Παπακώστας, *Ο Φώτης Φωτιάδης και το Αδερφάτο της*

κλος Βλαστού»:⁵ 65 επιστολές από το 1920 μέχρι το 1940, γ) «κύκλος Μαυρογορδάτου»: 50 επιστολές, όλες γραμμένες στα αγγλικά, ανάμεσα στα χρόνια 1931-1940.

Οι επιστολές του Πετροκόκκινου δεν ενδιαφέρουν μόνον ως ψηφίδες του πνευματικού χάρτη της Ελλάδας του Μεσοπολέμου, φωτίζουν και τη ζωή ενός ανθρώπου που σε διάφορες μελέτες αναφέρεται ως «γνωστός λόγιος» των αρχών του 20^{ού} αιώνα, παραμένει, ωστόσο, ένας άοκνος εργάτης, του οποίου η συμβολή σε αγώνες όπως το γλωσσικό ζήτημα υπήρξε καθοριστική.⁶

Εθνικής Γλώσσας, ό.π., σ. 63-109). Ωστόσο, καθοριστικής σημασίας για τις σχέσεις τους ήταν το άρθρο του Πετροκόκκινου στο *Νουμά*, στις 13 Ιουνίου 1910, με τον τίτλο «Το πρότυπο δημοτικό σχολείο», στο οποίο, μεταξύ άλλων, θεωρεί το γλωσσικό σύστημα του Ψυχάρη «άγουρο και ανεφάρμοστο». Ο Ψυχάρης αντέδρασε στο ίδιο περιοδικό με το άρθρο του «Πάμε σχολειό, Ανοιχτό Γράμμα» (*Νουμάς*, 12 και 26 Δεκεμβρίου 1910). Ήδη ο Πετροκόκκινος το 1910 είχε πρωτοστατήσει –στο σπίτι του μάλιστα συγχροτήθηκε η προκαταρκτική εφορία– στην ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, στους βασικούς στόχους του οποίου ήταν η ίδρυση Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου και η αναμόρφωση, με τον καιρό, της ελληνικής εκπαίδευσης. Το σχεδιαζόμενο Πρότυπο Σχολείο δεν ιδρύθηκε ποτέ, γιατί η προσπάθεια χτυπήθηκε τόσο από τους καθαρευουσιάνους όσο και από τους ορθόδοξους ψυχαραστές. Περισσότερα βλ. Μάρκος Τσιριμώκος, «Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου», *Νέα Εστία*, τ. 1 (1927) 407.

5. Και οι δύο άντρες εργάζονταν στον Οίκο Ράλλη. Από το περιεχόμενο των 65 αυτών επιστολών που έχουν σωθεί στο Αρχείο, φαίνεται ότι ο Πετροκόκκινος φροντίζει για τη διάθεση των βιβλίων του Πέτρου Βλαστού στον κύκλο του στην Ελλάδα και τον διευκολύνει στις επαφές του με τους Αθηναίους εκδότες. Βλ. και 6^η επιστολή, σημ. 4.

6. Ωστόσο, δεν έχει συνταχθεί, απ' όσο γνωρίζω, μια συστηματική βιοεργογραφία του. Είναι, βέβαια, γνωστό (βλ. Γιάννης Παπακώστας, ό.π.) ότι η πρώτη παρέμβαση του Πετροκόκκινου στο φλέγον γλωσσικό ζήτημα –και με αφορμή τα «Ευαγγελικά»– πραγματοποιείται το 1902, στην Καλκούτα, όπου εργάζεται ως αντιπρόσωπος των βαμβακοπαραγωγών Αφών Ράλλη, με την έκδοση του τομίδιου *The language question in Greece*. Three essays by J. N. Psichari and one by H. Pernot translated into English from the French by "Chiensis" (ανατύπωση: Αθήνα, Καραβίας, 1986). Ο Πετροκόκκινος, εκτός από τη μετάφραση, προλογίζει το τομίδιο αυτό με ένα δικό του κείμενο, που είχε εκδώσει αυτοτελώς ένα χρόνο πριν, τον Νοέμβριο του 1901, στο Καράτσι, με το ψευδώνυμο Chiensis και τον εύγλωττο τίτλο *Spoken Modern Greek*, όπου αναφέρεται στο πρόβλημα της διγλωσσίας στην Ελλάδα και προβάλλει τον Ψυχάρη ως ηγετική φυσιογνωμία. Λίγο αργότερα συμμετέχει στην Εταιρία «Εθνική Γλώσσα», που συγχροτήθηκε στα 1904 από γνωστούς δημοτικιστές. Στα 1900 εξέδωσε ανώνυμα ένα φυλλάδιο με θέμα την μακροαίωνα ιστορία της οικογένειάς του και τίτλο *Οι Πετροκόκκινοι*: δημοσίευσε επίσης ιστορικές μελέτες στα *Χιακά Χρονικά* και στη *Rivista Araldica* της Ρώμης και μία μελέτη στα γαλλικά για τις κοινωνικές τάξεις στη Χίο, η οποία ενσωματώθηκε στο έργο του Phillipe P. Argenti, *Libro d'Oro de la Noblesse de Chio*, London 1956. Στα πνευματικά του ενδιαφέροντα θα πρέπει να προσθέσουμε και την εκδοτική επιμέλεια, μαζί με τον εξάδελφό του Ανδρέα Ανδρεάδη, των έργων του θείου τους Εμμανουήλ Ροΐδη στις εκδόσεις Φέξη σε επτά τόμους (1913).

Η περίοδος 1929-1940 για τον Πετροκόκκινο είναι ο τελευταίος σταθμός σε μια πορεία ζωής, κατά την οποία ο ίδιος επέλεξε να μείνει στην αφάνεια και να προσφέρει τις υπηρεσίες του στα πνευματικά πράγματα της Ελλάδας. Αντιθέτως, για τον Θεοτοκά είναι η περίοδος της ορμητικής εμφάνισης και της καθιέρωσής του στα ελληνικά γράμματα. Ο «μονόλογος» του Πετροκόκκινου τελειώνει στις αρχές του 1940. Τον επόμενο χρόνο πεθαίνει· ο Θεοτοκάς στη νεκρολογία του σημειώνει μεταξύ άλλων:

Ταίριαζε περισσότερο στο χαρακτήρα του να στέκεται έξω από τη δημοσιότητα, κλεισμένος στον κήπο του και στη βιβλιοθήκη του [...].

Θα θυμούνται τα γράμματα και τα ιδιωτικά σημειώματά του, που ήταν πάντα γραμμένα με φροντίδα, με χάρη και με χιούμορ, ακόμα και όταν αφορούσαν ξένα ζητήματα βιβλιογραφίας.⁷

Πώς, όμως, διασταυρώθηκαν οι δρόμοι δύο ανθρώπων, τους οποίους χωρίζουν σαράντα και πλέον χρόνια; Στο Αρχείο Θεοτοκά σώζονται δύο επιστολές του Πετροκόκκινου, με ημερομηνία 26 Μαΐου και 27 Ιουλίου 1923, προς τον Κωνσταντίνο Νομικό, αδελφό της μητέρας του Γιώργου Θεοτοκά, μαζί με τον οποίο εργάστηκαν στο Καράτσι των Ινδιών (σήμερα του Πακιστάν) για τον οίκο των Αφών Ράλλη. Επίσης, στην πρώτη χρονολογικά επιστολή, ο Πετροκόκκινος αναφέρει τον πατέρα Θεοτοκά. Είναι, λοιπόν, βέβαιο ότι υπάρχουν προγενέστερες οικογενειακές σχέσεις του Πετροκόκκινου με τους οικείους του Θεοτοκά. Χιώτες και οι δύο, ιδιαίτερα καλλιεργημένοι και μορφωμένοι λόγω του προνομιακού οικογενειακού περιβάλλοντος στο οποίο θα μεγαλώσουν, κοσμοπολίτες και γλωσσομαθείς, θα εμπλακούν, σε διαφορετικές βέβαια χρονικές φάσεις, στον γλωσσικό αγώνα των δημοτικιστών· δεν είναι τυχαίο το ότι αμφότεροι αλληλογραφούν με τον επίσης Χιώτη, πρωτεργάτη του δημοτικισμού, Γιάννη Ψυχάρη.

Οι σχέσεις των δύο ανδρών αλλά και η μεγάλη διαφορά της ηλικίας τους εξηγεί τον συγκρατημένα θερμό και οικείο τόνο των επιστολών· όμως από το περιεχόμενό τους λείπει το αυστηρά ιδιωτικό στοιχείο· με επίκεντρό τους την πνευματική πορεία του παραλήπτη, θίγονται και ζητήματα ευρύτερου ενδιαφέροντος. Οι δεκατρείς επιστολές κινούνται σε τρεις βασικούς θεματικούς άξονες:

Η πρώτη ομάδα των επιστολών αφορά τη λογοτεχνική και άλλη παραγωγή του Θεοτοκά (βλ. 1^η, 5^η, 9^η, 10^η και 11^η επιστολή), για την οποία ο αναγνώστης Πετροκόκκινος εκφράζει τον θαυμασμό του. Αξιοσημείωτη, μεταξύ άλλων, είναι η πέμπτη επιστολή (4.3.1932), διότι δείχνει ότι

7. Βλ. Γιώργος Θεοτοκάς, «Δ. Π. Πετροκόκκινος», *Νέα Εστία*, 29 (1941) 422-423.

οι δύο πνευματικοί άνθρωποι συγκλίνουν και ως προς τις πολιτικές ιδέες. Όσο προχωράει μέσα στο χρόνο η φιλία τους, η έκφραση του θαυμασμού του Πετροκόκκινου, από τυπική και προσήκουσα στους καλούς τρόπους, βαθαίνει και εμπλουτίζεται με υποδείξεις, όπως στην ένατη επιστολή (3.5.1937), όπου του συστήνει να διαβάσει Thackeray, αλλά και τον εξοβελισμένο Παπαδιαμάντη.

Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει έξι επιστολές, στις οποίες εντοπίζεται μία κοινή θεματική, το άνοιγμα προς τα έξω, η εξακτίωση στην Ευρώπη και σε έναν κύκλο ανθρώπων που τρέφουν ιδιαίτερη αγάπη για την Ελλάδα και τη γλώσσα της (4^η, 6^η, 7^η, 8^η, 12^η και 13^η επιστολή). Ο οξύνοους λόγιος διαβλέπει νωρίς ότι η ελληνική γλώσσα και κουλτούρα δεν είναι μόνο εθνική υπόθεση, αλλά πρέπει να έχει στηρίγματα ευρωπαϊκά και θιασώτες που να ξεπερνούν τα στενά όρια του ελληνικού κράτους του Μεσοπολέμου. Βάσει αυτής της λογικής και ο ίδιος προωθεί το έργο του Βλαστού στους ευρωπαϊκούς κύκλους. Η προώθηση του έργου του Θεοτοκά ξεπερνάει το στενό πλαίσιο της καταξίωσης του ατόμου και μετατρέπεται σε αγώνα ενός ολόκληρου έθνους.

Στην τρίτη ομάδα ανήκουν δύο επιστολές, η 2^η (10.8.1931) και η 3^η (13.11.1931), των οποίων η βασική προβληματική αφορά στο διαδικαστικό μέρος της εκδήλωσης για την ανακομιδή των οστών του Ψυχάρη. Δημοτικιστές και οι δύο, αποτίουν φόρο τιμής στον μεγάλο δάσκαλο παρά τις όποιες αντιρρήσεις τους.

Οι επιστολές του Πετροκόκκινου, αξιοσημείωτες ως προς την υλική τους υπόσταση,⁸ δεν παρουσιάζουν προβλήματα μεταγραφής, δημοσιεύονται σε μονοτονικό χωρίς άλλες παρεμβάσεις, με τη στίξη και την ορθογραφία τους, καθώς και με την παραγραφοποίηση του αποστολέα τους. Το τέλος της σελίδας δηλώνεται με δύο πλάγιες γραμμές (//). Δεν μεταφέρονται οι λίγες διαγραφές λέξεων, γιατί είναι άνευ σημασίας· αναπτύσσονται μέσα σε αγκύλες οι συντομογραφημένες λέξεις και αποδίδονται με πλάγια στοιχεία οι αυτοτελείς εκδόσεις και οι τίτλοι των περιοδικών.

8. Όλες οι επιστολές, με την εξαιρετική ποιότητα του χαρτιού τους, την ανάγλυφα τυπωμένη διεύθυνση του αποστολέα, προδίδουν την ευμέρεια του γράφοντος και το καλό του γούστο.

1

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25¹

Κυριακή 16.III.1930

Φίλε Κε Θεοτοκά,

Πολύ σας ευχαριστώ για τη μεγάλη καλωσύνη κ' ευγένεια που είχατε να μου στείλετε το έργο σας.² Το είχα πάρει και διαβάσει μόλις είδα στο *Ελ[εύθερον] Βήμα* πως είχε βγει,³ κ' εκτίμησα πολύ την ουσία και τη μορφή του. Το αντίτυπο // που μου στείλατε με την αφιέρωσή του είναι ακόμα πιο πολύτιμο στόλισμα της βιβλιοθήκης μου. Είναι και βιβλίο, που δε διαβάζει κανείς μια φορά μονάχα.

Με πολλή εκτίμηση
Φιλικώτατα
Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Η διεύθυνση της οικίας του Δ. Πετροκόκκινου είναι ανάγλυφη· το ίδιο και στις άλλες επιστολές, πλην της 7^{ης}.

2. Πρόκειται για το έργο του Θεοτοκά *Ελεύθερο Πνεύμα*, που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το Νοέμβριο του 1929.

3. Στο *Ελεύθερον Βήμα* δημοσιεύτηκαν από τον Σπύρο Μελά με το ψευδώνυμο «Φορτούνιο» τρία άρθρα για το *Ελεύθερο Πνεύμα* λίγο μετά την κυκλοφορία του: στις 28 και στις 30 Νοεμ. 1929 τα άρθρα «Ελεύθερο Πνεύμα» και «Απλός δασκαλισμός» αντίστοιχα, και στις 16 Ιαν. 1930 το άρθρο «Μία συζητησούλα».

2

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

Αθήνα 10.VIII.1931

Φίλτατέ μου,

Έλαβα το γράμμα σου των 16 [Ιουλίου] χτες. Πολύ λυπούμαι που δε θ' απαντηθήτε με το Ρουσέλ, γιατί φεύγει στις 24 [Αυγούστου].¹ Είχα μάλιστα σκοπό να περάσω από το γραφείο σας να δω αν γύρισες.² Αύριο τρώει μαζί μας και θα ήθελα να σε είχαμε κ' εσένα. Ο Ρουσέλ λυπήθηκε πολύ σαν του είπα, τη μέρα που ήρθε σπίτι, πως βρίσκεσαι «vers l'archipel limpide où se mirent les îles».³ Ήρθε να μελετήσει τη ντοπιολαλιά της Τζιας κ' έμεινε στο νησί μερικές βδομάδες. Έχει κάνει από δω και μερικά χρόνια τέτοια μελέτη για τη Μύκωνο.⁴ Βρίσκει πως η ντοπιολαλιά χάνεται ολοένα και τα περισσότερα παραμύθια της Τζιας που μάζεψε είναι σε κοινή δημοτική.

Κι εγώ φεύγω στις 7 του ερχόμενου // για τη Νάπολη, πάω να περάσω κανένα μήνα στο Capri.⁵ Κρίμα που οι φίλοι μου Norman Douglas⁶ και

Compton Mackenzie⁷ δεν είναι εκεί. Έχουν μείνει πολύν καιρό σ' αυτό το νησί και γράφει γι' αυτό ωραία πράγματα. Θα γυρίσω αρχές ή μέσα του Οχτώβρη. Θα χαιρόμουν πολύ να σε δω αρχές του ερχομένου και να σου πω ό,τι ξαίρω για τον ενταφιασμό του Ψυχάρη.⁸ Σου γράφω μερικά. Από τα εσώκλειστα αποκόμματα βλέπεις τί γίνεται στη Χίο. Εδώ, κατά σύστασή μου, ο Δημητριάδης⁹ παρακάλεσε το Ρήγα Γκόλφη (που, κατά παράκλησή μου, από πέρσι μ' αντικατάστησε ως «εκτελεστής του Ψυχάρη για την Ελλάδα») να κάμει μια μικρή επιτροπή για τα εδώ. Θα πω του Ρ[ήγα] Γ[κόλφη] να σε βάλει και σένα. Είναι ο Ρ[ήγας] Γ[κόλφης] πολύ αγαπητός του Ψυχάρη. Είναι, καθώς ξαίρεις, ο συμβολαιογράφος Δ. Δημητριάδης 9 οδός Αριστείδου. Επειδή ο Ψ[υχάρης] είναι υπήκοος γάλλος και Ταξίαρχης του Τ[άγματος] του Σωτήρος,¹⁰ ίσως θα μπορούσε να γίνη ανάλογη η αποβίβαση του νεκρού. Του άρεζαν αυτά. Γι' αυτό όμως πρέπει να ρωτηθή ο Δημητριάδης (ο Γλύπτης) και η Κα Ψ[υχάρη]¹¹ – ο Παπανδρέου¹² θα τώκανε. Στα 1925¹³ σαν ήρθε ο Ψ[υχάρης] ζήτησα ανεπίσημα από το υπ[ουργείο] του εξ[ωτερικού] να στείλουν μια ατμάκατο να τον αποβιβάσει και μου το αρνήθηκαν...

Ελπίζω να καλοπερνάς στην Τήνο και να καις καρδιές στην αμμουδιά.¹⁴

Με αγάπη

Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Louis Roussel (1881-1963). Γάλλος λόγιος και νεοελληνιστής. Διετέλεσε μέλος της Γαλλικής Σχολής Αθηνών ως καθηγητής της γαλλικής φιλολογίας και καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μομφελιέ.

2. Εννοεί το δικηγορικό γραφείο των Θεοτοκάδων επί της οδού Βαλαωρίτου, αρ. 12. Ο Θεοτοκάς διορίστηκε δικηγόρος στις 8 Απριλίου 1931 και ορκίστηκε στις 29 Απριλίου.

3. «προς το διαυγές αρχιπέλαγος, όπου καθρεφτίζονται τα νησιά». Ο Θεοτοκάς σε επιστολή στο Θράσο Καστανάκη στις 17 Ιουλίου 1931 αναφέρει σχετικά: «Το καλοκαιρινό πρόγραμμα του γραφείου μου έχει κανονιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε πρέπει να φύγω κατά τις 25 Ιουλίου. Λέω να πάω στη Μύκονο να δουλέψω». Βλ. Χ. Α. Καράογλου, «Από την αλληλογραφία Γιώργου Θεοτοκά - Θράσου Καστανάκη. Το χρονικό μιας φιλικής σχέσης», *Κονδυλοφόρος*, τ. 1 (2002) 119-173. Φαίνεται ότι ο Θεοτοκάς από τη Μύκονο ταξίδεψε και διέμεινε στην Τήνο (βλ. σημ. 16 της ίδιας επιστολής και εδώ, σημ. 14).

4. Πρόκειται για το έργο του L. Roussel, *Contes de Mycono*, Société Savante des Sciences et des Lettres, Leopol 1929.

5. Το γνωστό ήδη από τα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κοσμοπολίτικο ιταλικό νησί, στην είσοδο του κόλπου της Νάπολης, το οποίο από τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα έγινε τόπος ξεκούρασης των απανταχού διασήμων.

6. Norman Douglas (1868-1952). Σκοτσέζος συγγραφέας και διπλωμάτης. Έγραψε νουβέλες και αυτοβιογραφικά έργα. Έζησε στο Κάπρι κάποια χρόνια και μέρος των έργων του αποπνέει το μεσογειακό άρωμα και την ιδιαίτερη αγάπη του για τα νησιά.

7. Sir Compton Mackenzie (1883-1965). Άγγλος μυθιστοριογράφος και στρατιωτικός. Το 1916 διηύθυνε στην Αθήνα την «Αγγλική Υπηρεσία Αντικατασκοπίας» και το 1917 στη Σύρο την «Υπηρεσία της Αγγλικής Κατασκοπίας του Αιγαίου».

8. Ο Ψυχάρης απεβίωσε το 1929 στο Παρίσι, αλλά η μετακομιδή των οστών του από

τη Γαλλία στο Βροντάδο της Χίου έγινε τρία χρόνια μετά, στις 15 Σεπτεμβρίου 1932. Η επιστολή αναφέρεται στις προετοιμασίες για την ταφή των οστών του Ψυχάρη στη γενέτειρά του. Περισσότερα βλ. Γιώργος Πράτσιας, «Η ταφή του Ψυχάρη», *Νέα Εστία*, τ. 55 (1954) 746-747.

9. Πρόκειται για τον γλύπτη Κωνσταντίνο Δημητριάδη (1881-1943) που φιλοτέχνησε μεγάλες μνημειακές συνθέσεις, αλλά και αυτοτελή έργα. Στο άρθρο του Άλκη Θρούλου «Ο Ψυχάρης (1854-1929)» έχουμε την πληροφορία ότι στο τελευταίο του ταξίδι στην Ελλάδα το 1925 ο Ψυχάρης ήρθε για να κανονίσει, εκτός των άλλων, το ζήτημα του ενταφιασμού του και επέλεξε τον γλύπτη Δημητριάδη για να φιλοτεχνήσει το μνήμα του. Ο Ψυχάρης, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, είχε συνθέσει τις επιγραφές που θα χαραζόνταν στις πλευρές του. Περισσότερα βλ. Άλκης Θρούλος, «Ο Ψυχάρης (1854-1929)», *Νέα Εστία*, τ. 55 (1954) 701-723. (Για το τελευταίο ταξίδι του Ψυχάρη βλ. και το άρθρο Γιώργου Θεοτοκά, «Το τελευταίο ταξίδι», *Νέα Εστία*, ό.π., 606-608.)

10. Η ελληνική κυβέρνηση του απένευμε το παράσημο του Ανώτερου Ταξιάρχου του Σωτήρος. Είναι το πρώτο και διακεκριμένο Τάγμα Αριστείας και ιδρύθηκε το 1829. Οι βαθμοί του Τάγματος του Σωτήρος απονέμονται σε Έλληνες πολίτες που διακρίθηκαν για τα ανδραγαθήματά τους προασπίζοντας τα συμφέροντα της χώρας σε καιρό πολέμου ή προσέφεραν άλλως εξαιρετές κοινωνικές υπηρεσίες εντός ή εκτός της Ελλάδας. Απονέμεται επίσης σε εξέχουσες προσωπικότητες που δεν έχουν την ελληνική ιθαγένεια.

11. Πρόκειται για τη δεύτερη σύζυγό του, Irène Baume. Το 1882 ο Ψυχάρης παντρεύτηκε στην κόρη του Ernest Renan, Noémie, με την οποία απέκτησε δύο γιους –σκοτώθηκαν κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο–, τον Ερνέστο και το Μιχάλη, και δύο κόρες. Το 1913 χώρισε από την Noémie Renan και ήλθε σε δεύτερο γάμο με την πολύ νεότερή του Irène Baume. Με αφορμή μάλιστα τον δεύτερο γάμο του εξέδωσε τον ίδιο χρόνο ένα τόμο με ποιήματα με τον τίτλο *Le Crime du poète*, στον πρόλογο του οποίου βρίσκουμε την «απολογία» του Ψυχάρη.

12. Ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν τότε Υπουργός Παιδείας. Βλ και 5^η επιστολή, σημ. 2.

13. Πρόκειται για το τελευταίο ταξίδι του Ψυχάρη στην Ελλάδα (βλ. σημ. 9).

14. Από την αλληλογραφία Θεοτοκά-Σεφέρη (βλ. Γιώργος Θεοτοκάς & Γιώργος Σεφέρης, *Αλληλογραφία (1930-1966)*, φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, Ερμής, 1975, 52 – στο εξής: *Αλληλογραφία*) πληροφορούμαστε ότι τον Ιούλιο του 1931 ο Θεοτοκάς παραθερίζει στην Τήνο, όπου και αρχίζει τη συγγραφή της *Αργώς* (βλ. και σημ. 3).

Αγαπητέ μου Φίλε,

Σου επιστρέφω την αλληλογραφία σου με τον Καλβοκορέση.¹ Είναι οι συνειθισμένες κουτοπονηριές του, που μ' έχουν κάμει, προ πολλού, ν' αποφεύγω νάχω δοσοληψίες μαζί του. Να δούμε τί απόκαμε κι ο Δημητριάδης² – βρίσκεται στο αργαστήρι του, 5 οδός Μελεάγρου, πίσω από το προεδρικό παλάτι, το απόγευμα μετά τις 6. Το σπουδαιότερο είναι να ταφή ο Ψυχάρης και να ταφή όπως ήθελε, βλέποντας τη θάλασσα και σε περα-

στικό μέρος.³ Τα άλλα, τελετές και λευκώματα,⁴ είναι δευτερεύοντα και μπορούν να περιμένουν. Ο υπουργός κος Παπαρδέλας⁵ είχε υποσχεθεί κουβούκλια με τα κλήματα και ίσως, με κατάλληλη ενέργεια, θα μπορούσε να βάλει και το Σιόρ Δήμαρχο⁶ στη θέση // του και να βολέψει όλα τάλια.

Σου στέλνω τη φιλοθήκη μου,⁷ όπως την έλεγε ο Ρενιέρης,⁸ με την παράκληση να τη στολίσεις με κάτι. Την αρχίνησε, καθώς θα δεις, ο Tigrane Yergate,⁹ που τόσο ωραία περιγράφει ο Barrès στο *Voyage en Sparte* και που με τιμούσε με τη φιλία του.¹⁰

Φιλικώτατα

Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Λεωνής Μ. Καλβοκορέσης (1884-1962). Νομικός, βουλευτής και δήμαρχος Χίου, υπάλληλος των καταστημάτων Ράλλη. Περισσότερα βλ. Στέφανος Δ. Καββαδάς, *Ο Λεωνής Καλβοκορέσης. Ένας Χίος ευπατρίδης*, Εν Χίω 1965.

2. Βλ και 2^η επιστολή, σημ. 9.

3. Ο Ψυχάρης, στο τελευταίο του ταξίδι στην Ελλάδα το 1925, επέλεξε ο ίδιος το μέρος που ήθελε να ταφεί στη Χίο (βλ. σχετικά 2^η επιστολή, σημ. 9).

4. Στην *Αλληλογραφία Σεφέρη-Θεοτοκά* (σ. 58) γίνεται λόγος για μια επιτροπή που συστάθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την μετακομιδή των οστών του Ψυχάρη, προκειμένου να εκδοθεί ένα λεύκωμα με τις γνώμες ελλήνων λογίων. Στην επιτροπή αυτή πρόεδρος είναι ο Ν. Μελέκος και γραμματέας ο Θεοτοκάς.

5. Πρόκειται πιθανόν για παρωνύμιο του Γεώργιου Παπανδρέου, για τον οποίο κάνει λόγο και στην 2^η επιστολή, σχετικά και πάλι με τον Ψυχάρη (βλ. 2^η επιστολή, σημ. 12).

6. Πρόκειται μάλλον για τον Λεωνή Καλβοκορέση, ο οποίος διετέλεσε δήμαρχος Χίου μέχρι, τουλάχιστον, το 1937.

7. Στο Αρχείο Δ. Πετροκόκκινου στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη δε βρέθηκε η «φιλοθήκη» που αναφέρεται εδώ (βλ. και 4^η επιστολή, σημ. 1). Σύμφωνα με το λεξικό του Κουμανούδη, ο όρος «φιλοθήκη» δηλώνει το λεύκωμα και δημιουργήθηκε από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Μητροφάνη τον Κριτόπουλο κατά τον ΙΖ' αιώνα. Βλ. *Συναγωγή Νέων Λέξεων υπό των Λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, υπό Στεφάνου Α. Κουμανούδη, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήναι 1900 και τώρα με Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρά, Αθήνα, Ερμής, 1998.

8. Μάρκος Ρενιέρης (1815-1897), συγγραφέας ιστορικών έργων και νομικός. Δημοσίευσε άρθρα για τα διεθνή πολιτικά πράγματα και ιδιαίτερα για το ανατολικό ζήτημα, διετέλεσε δε πρεσβευτής του ελληνικού κράτους στην Κωνσταντινούπολη. Ανέπτυξε έντονη κοινωνική δράση και υπήρξε ένας εκ των ιδρυτών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Επίσης, ανέλαβε σημαντικές κρατικές θέσεις, ανάμεσά τους και τη διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Το βιβλίο του *Μητροφάνης Κριτόπουλος* (1893) αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αυτοτελή έργα του.

9. Tigrane Yergate (1870-1899). Αρμένιος λόγιος και ιδεολόγος που γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1870 κι έζησε μόλις 29 χρόνια. Έγραψε άρθρα, πολιτικές και φιλολογικές μελέτες και μεγάλο κομμάτι ενός μυθιστορήματος με τον τίτλο *Ρουστέμ*. Στο Παρίσι συνδέθηκε με τον Auguste-Maurice Barrès και στην Αθήνα με τον Παλαμά, τον οποίο μετέφρασε (*Costis Palamas*, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1932) και με τον Πετροκόκκينو. Ο Θεοτοκάς έγραψε γι' αυτόν άρθρο με τίτλο «Tigrane Yergate» στο περιοδικό *Τα Νέα Γράμματα*, Δεκ. 1936, 933-5· πρόκειται για παρουσίαση του βιβλίου του L.-G. Guerdan, *Un ami oriental: Tigrane Yergate (1870-1899)*.

10. Auguste-Maurice Barrès (1862-1923). Γάλλος νομπελίστας συγγραφέας και πολιτικός, λάτρης του Εγώ και υπέρμαχος του εθνικισμού. Ο Πετροκόκκινος αναφέρεται εδώ στο ταξιδιωτικό έργο του Barrès *Le voyage de Sparte*, Paris, Plon-Nourrit, 1922.

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

29.XI.1931

Αγαπητέ Φίλε,

Πολύ σ' ευχαριστώ για το ωραίο στόλισμα που έκανες στο βιβλιαράκι μου.¹ Το είχα παραμε-/λήσει κ' έτσι λείπουν πολλοί μεταξύ των παλιών και των νέων. Ευτύχημά μου που αρχίζεις εσύ την σειρά των τελευταίων. Όσο για τα καλά λόγια που μου λες στο τέλος, εσύ βγήκες πάνοπλος με το *Ελεύθερο Πνεύμα* και δεν μπορώ να ποζάρω σαν το Λουδοβίκου ΙΔ' qui enfantait de Corneilles...²

Σου στέλνω το βιβλίο του Μαυρογορδάτου που λέει για σένα σ. 210. Περίεργος ο θαυμασμός για τον Καβάφη.³ Ο Μ[αυρογορδάτος] στην τέχνη είναι πολύ «αριστερός».⁴

Με αγάπη και σπολλάτια⁵

Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Πρόκειται για τη «φιλοθήκη» (βλ. 3^η επιστολή).

2. ο οποίος δημιουργούσε συγγραφείς όπως οι *Corneilles*... Αν διαβάζω ορθά τον πληθυντικό «*Corneilles*», μάλλον ο Πετροκόκκινος εννοεί τον Pierre Corneille (1606-1684), ευνοούμενο του Καρδινάλιου Ρισελιέ, και τον κατά είκοσι χρόνια νεώτερο αδελφό του, Thomas (1625-1709), ο οποίος υπήρξε σύγχρονος του Βασιλιά «*Ηλιου*», Λουδοβίκου ΙΔ' (1637-1715), γνωστού μαικίνα των γραμμάτων και των τεχνών.

3. Ο John Nicholas Mavrogordato (1882-1970) ήταν εξάδελφος του Πετροκόκκινου και επιστολές του σώζονται στο Αρχείο Πετροκόκκινου (βλ. Εισαγωγή). Διαδέχθηκε τον Dawkins στην έδρα της Βυζαντινής και Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Ασχολήθηκε με θέματα της κρητικής λογοτεχνίας, μετέφρασε στην αγγλική γλώσσα αποσπάσματα του *Ερωτόκριτου*, τα ποιήματα του Καβάφη και εξέδωσε τον *Διγενή Ακρίτη*. Ο Πετροκόκκινος αναφέρεται εδώ στο βιβλίο του Μαυρογορδάτου *Modern Greece: a Chronicle and a Survey, 1800-1931*, London, Macmillan and Co, 1931. Στο έργο του αυτό ο Μαυρογορδάτος αναφέρει ανάμεσα στους ταλαντούχους Έλληνες συγγραφείς και το όνομα του Θεοτοκά, τον οποίο παρουσιάζει ως “writer of cultured and illuminating essays” («συγγραφέα καλλιεργημένων και διαφωτιστικών δοκιμίων»), έχοντας μάλλον υπόψη του το *Ελεύθερο Πνεύμα*. Στο ίδιο βιβλίο-χρονικό της σύγχρονης Ελλάδας, ο Μαυρογορδάτος κάνει ιδιαίτερη μνεία στον Καβάφη (σελ. 211-2), τον οποίο τοποθετεί στη χορεία των μεγάλων μοντερνιστών δημιουργών, ανάμεσα στους Thomas Hardy, André Gide, T. S. Eliot, D. H. Lawrence: «Modern Greece has at last produced a modern poet» («η σύγχρονη Ελλάδα παρήγαγε επιτέλους ένα μοντέρνο ποιητή»).

4. Η μικρή αυτή παράγραφος είναι γραμμένη κατά μήκος, στο επάνω αριστερό, ελεύ-

θερο μπροστινό τμήμα του δελταρίου και προφανώς αποτελεί σημείωση της τελευταίας στιγμής, προκειμένου να συνοδεύσει το βιβλίο του Μαυρογορδάτου, το οποίο ο Πετροκόκκινος αποστέλλει στο Θεοτοκά για τη βιβλιογραφική του ενημέρωση, εκφράζοντάς του συγχρόνως και τις ευχαριστίες του για τη συμβολή του στη «φιλοθήκη» του.

5. Από τη μεσαιωνική ευχετική φράση «εις πολλά έτη» σημαίνει «ευχαριστώ» στην καθομιλουμένη. Η λέξη συχνά χρησιμοποιείται σε ενικό και σε πληθυντικό αριθμό (σπολλάτι, σπολλάτια).

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

Αθήναι 4 Μαρτίου 1932

Αγαπητέ μου Φίλε,

Το νέο σου έργο,¹ που είχες πάλι την μεγάλη καλωσύνη να μου χαρίσης, επικυρώνει όσα μου είπεν ο υπουργός της παιδείας² μόλις ανέφερα τόνομά σου: ότι μεταξύ των ανθρώπων της νέας γενεάς έρχεσαι στην πρώτη γραμμή.

Τώρα μόλις το τελείωσα. Μου έκαμε μέσα σε τόσες άλλες και μια ευχαρίστηση, κάπως εγωϊστική. Να δω πως η γνώμη μου για τον μπολσεβικισμό δεν έρχεται με τα γεράματα, όπως καιμιά φορά μου περνά η ιδέα.³ Για τον εθνικισμό, έχω κάποιες επιφυλάξεις και θαρρώ πως ίσως έχουμε ακόμα πολλά να ξεφορτώσουμε και, πως άμα σηκωθή κανείς λίγο ψηλότερα, οι διαφορές που μας χωρίζουν από τα // άλλα πολιτισμένα έθνη είναι ελάχιστες και πως σ' αυτές που μας μένουν όχι μόνο εμείς, μα και τάλλα έθνη, θα έχουν να κάνουν αβαρία γρήγορα ή αργά.⁴

Το όραμά σου του μέλλοντος είναι ωραίο και μακάρι να πραγματοποιηθή.⁵

Και πάλι σ' ευχαριστώ και μένω με θαυμασμό και αγάπη.

Ο γηραιός φίλος σου

Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Αναφέρεται στο έργο του *Εμπρός στο κοινωνικό πρόβλημα. Δοκίμιο*, Αθήναι, εκδόσεις «Πυρσού Α.Ε.», 1932, τώρα ενσωματωμένο στο *Στοχασμοί και θέσεις. Πολιτικά κείμενα 1925-1966*, τ. Α', Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», 1996, 170-197.

2. Πρόκειται για τον Γεώργιο Παπανδρέου, ο οποίος διετέλεσε Υπουργός Παιδείας από τις 2 Ιανουαρίου 1930 έως τις 26 Μαΐου 1932 επί κυβερνήσεως Βενιζέλου (1928-1932).

3. Στο δοκίμιο του ο Θεοτοκάς αντικρούει τις θεμελιακές αρχές της Επανάστασης και του κομμουνισμού. Θεωρεί ότι ο κομμουνισμός έχει πάρει τις διαστάσεις και την ένταση μιας νέας θρησκείας, που με τον φανατισμό της πνίγει κάθε ελευθερία της σκέψης, ότι η Επανάσταση προσπαθεί να σπάσει τη συνέχεια του δυτικού πολιτισμού, εξυψώνοντας σε σύμβολα τα βασικά ελαττώματα του καπιταλισμού, τη Μηχανή και την Ομάδα, και ότι η τακτική του κομμουνισμού αποβλέπει στην κατάκτηση της εξουσίας με κάθε μέσο και

στην εξόντωση του αντιπάλου με όλα τα μέσα. Τέλος κάνει λόγο για την ιδέα του έθνους. Για τον Θεοτοκά «καταργώντας μέσα σου την ιδέα του έθνους (αν μπορείς) καταργείς ένα κομμάτι του εαυτού σου, στενεύεις και φτωχαίνεις τη ζωή σου, αχρηστεύεις έναν πολύτιμο πλούτο ψυχικής ζωής, που σου κληρονόμησαν οι γενεές των πατέρων σου».

4. Ο Θεοτοκάς βλέπει με έναν διαφορετικό τρόπο το ζήτημα του εθνισμού: «ένας τρόπος επικοινωνίας με την ανθρωπότητα, μια προσφορά κι' ένας πλουτισμός του εαυτού σου». Ενώ το έθνος από τη μία μεριά προσφέρει στο άτομο «το βάρος μίας παράδοσης, το στήριγμα και τη γλυκιά παρηγοριά μιας εθνικής εστίας», η ανθρωπότητα από την άλλη μεριά αποτελεί μία «σύνθεση εθνών». «Από την παράλληλη ανάπτυξη των εθνικών αυτών τάσεων, από την ποιικιλία τους [...] βγαίνει ένας πολιτισμός με οικουμενική αξία, σα μια ανώτερη ισορρόπηση και εναρμόνιση των εθνικών ιδανικών». Τα γραφόμενα του Θεοτοκά απηχούν κάποιες ιδιαίτερα τολμηρές απόψεις περί εθνότητας, που αγγίζουν τα όρια μιας μορφής παγκοσμιοποιημένης κοινότητας. Για τον Πετροκόκκινο, οι απόψεις αυτές είναι πολύ πρώιμες και θεωρεί ότι τα έθνη έχουν ακόμη πολλά να «ξεφορτώσουν», ώστε να είναι επικτική η δημιουργία μίας νέας κοινωνίας, όπως την οραματίζεται ο ενθουσιώδης Θεοτοκάς.

5. Ο Θεοτοκάς κρατά τις αποστάσεις του από το ισχύον καπιταλιστικό σύστημα, χωρίς όμως να δέχεται τη νέα, ρηξικέλευθη πρόταση του κομμουνισμού. Η νέα κοινωνία που οραματίζεται θα πρέπει να έχει ως καθολικό ιδανικό έναν «νέο ουμανισμό», ώστε να ξαναβρεί τα ανθρώπινα ιδανικά της και να καλλιεργήσει τις πνευματικές και ψυχικές ανάγκες της παράλληλα με τις υλικές. Με δεδομένη την οικονομική αλληλεξάρτηση των τάξεων και των εθνών, πρέπει η Ευρώπη του 1932 να βαδίσει προς μια «κοινωνική Δημοκρατία»: «Το ιδανικό πολιτικό καθεστώς μιας τέτοιας εποχής θα είταν ίσως ένα είδος οικονομικού Κοινοβουλίου, που να αντιπροσωπεύει αληθινά τη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα και επιδιώκει τη συσχέτιση και το συνδυασμό των συμφερόντων των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, με μόνιμη τάση την κοινωνική και οικονομική ισορροπία».

6

ΤΗΛΕΦ. 24-928

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

26.Ι.35

Αγαπητέ Φίλε,

Σου στέλνω το έργο του Ludovici, ίσως το καλύτερό του.¹ Έχει γράψει και για το Rodin, του οποίου² ήταν γραμματέας για ένα χρόνο. Αργότερα στο βιβλίο του *Woman, a vindication* και σε άλλα, ανέπτυξε τη θεωρία του για τον προορισμό της γυναίκας, που αυτός θεωρεί πως είναι η παιδοποιία. Και η *Λυσιστράτη* είναι ένα απάνθισμα των θεωριών του. Αν τις εφαρμόσωμε, θα καταντήσωμε σε μερικά χρόνια να τρώη ο ένας τον άλλον...//

Ο Βλαστός³ με ρωτά αν ο Unamuno,⁴ που του είχες αναφέρει, ξαίρει ή καταλαβαίνει ρωμαίικα – για να του στείλη τη *Διγλωσσία* του που βγαίνει το Μάρτη, και ποια είναι η σύστασή του.

Με αγάπη
Δικός σου
Δ.Π.Π.

1. Antonio-Mario Ludovici (1882-;). Έγραφε και με το ψευδώνυμο Cobbett. Δεν μπόρεσα να διαπιστώσω ποιο από τα έργα του αποστέλλει με την παρούσα επιστολή του ο Πετροκόκκινος στον Θεοτοκά. Τα υπόλοιπα έργα που ονομαστικά αναφέρει εδώ είναι τα ακόλουθα: *Personal reminiscences of Auguste Rodin*, London 1926, *Woman: A Vindication*, London 1923 και *Lysistrata: or, Woman's Future and Future Woman*, London.

2. Στο σημείο αυτό, για τη χρήση του (αντιψυχαρικού) «ο οποίος», ο Πετροκόκκινος υποσημειώνει στην πρώτη σελίδα: «πώς να μην το μεταχειριστώ και πώς να βάλω αντίς το “που”».

3. Πέτρος Βλαστός (1879-1941). Ποιητής, στοχαστής και λεξικογράφος, από τους πρωταγωνιστές του δημοτικισμού. Εργάστηκε στον εμπορικό οίκο των Ράλληδων, αρχικά ως υπάλληλος στις Ινδίες και κατόπιν ως διευθυντής στα γραφεία του οίκου στο Λίβερπουλ. Στην επιστολή γίνεται λόγος για το μελέτημά του *Η ελληνική και μερικές άλλες παράλληλες διγλωσσίες*, Αθήνα, Εστία, 1934. Τη *Διγλωσσία* όπως και τα έργα του *Συνώνυμα και συγγενικά [και] Τέχνες και Σύνεργα*, Εστία, Αθήνα 1931, και *Παραβλάσταρα*, Αθήνα, Τυπογραφείο Εστίας, 1937, είχε αναλάβει να προωθήσει και διανείμει ανά την Ευρώπη ο ακαταπόνητος Πετροκόκκινος. Για την αλληλογραφία του Βλαστού με τον Πετροκόκκينو βλ. Εισαγωγή.

4. Miguel de Unamuno (1864-1936). Βασικής καταγωγής φιλόσοφος, δοκιμογράφος και λογοτέχνης, εκπρόσωπος του χριστιανικού υπαρξισμού. Με σπουδές κλασικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Μαδρίτης, στα 1891 ανέλαβε την έδρα των Ελληνικών στο πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα, από το οποίο εκτοπίστηκε το 1920 λόγω της κριτικής που άσκησε στη μοναρχία και ειδικότερα στο δικτάτορα Miguel Primo de Rivera και στο οποίο με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας επέστρεψε ως Πρύτανης. Κατά το χρόνο της επιστολής ο Unamuno εξακολουθούσε να κατέχει τη θέση του Πρύτανη, από την οποία απομακρύνθηκε τον Οκτώβριο του 1936, όταν αποκήρυξε το Φράνκο και τους φαλαγγίτες του και τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό. Πέθανε από καρδιακή προσβολή ύστερα από δύο μήνες, το Δεκέμβριο του 1936. Στο κατάλογο των «τζαμπατζήδων» αποδεκτών της *Διγλωσσίας* και των *Παραβλάσταρων* του Βλαστού αναφέρεται και το όνομα του Unamuno (βλ. και Εισαγωγή, σημ. 5).

Φίλτατε,

Σας δίνω παρακάτω τη γνώμη του φίλου μου Romilly J. H. Jenkins για την Αργώ.² Ήταν εδώ για 2 ή 3 χρόνια εταίρος της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής και όταν η θέση του υποδιευθυντή καταργήθηκε για λόγους οικονομίας, αυτός τον αναπλήρωσε ως senior student.³ Έχει κάνει ανασκαφές στην Ισθμία και γράφει άρθρα στο *Journal of Hellenic Studies*.⁴ Ξυπνός και χωρατατζής στις ώρες του // καταγίνεται στα νεοελληνικά κ' έχει καταβροχθίσει ουκ ολίγα έργα, Καστανάκη και άλλων. Τώρα είναι στο Cambridge και διδάσκει αρχαία ελληνικά ως υφηγητής ή μάλλον lecturer. Αλληλογραφούμαστε ρωμαίικα και φαίνεται να τα κατέχει.

Με αγάπη
Δ. Π. Πετροκόκκινος

Γράφει με ειλικρίνεια και δεν έχει ιδέα πως θα σας έδειχνα την κρίση του:

copy: I have just read Θεοτοκά's *Αργώ* which is the most thoughtful and illuminating novel I have come across. His treatment of the Μεγάλη Ιδέα and the effect of its failure in 1921 is brilliant.⁵

Yours ever
R. J.

1. Έντυπα. Η Αθηναϊκή Λέσχη ήταν μια κλειστή λέσχη κυρίων, με σπουδαστήριο και βιβλιοθήκη, κατά τα πρότυπα των αγγλικών clubs.

2. Romilly J. H. Jenkins (1907-1969). Διακεκριμένος βυζαντινολόγος και πολύ καλός γνώστης της νέας ελληνικής, δίδαξε νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία για μία δεκαετία στο Cambridge ως υφηγητής, και από το 1946 βυζαντινή και νέα ελληνική ιστορία και φιλόλογια στην «Έδρα Κοραή» στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου.

3. Τίτλος που δηλώνει τον πτυχιούχο –αλλά όχι διδάκτορα– ερευνητή.

4. Πρόκειται για περιοδικό, το οποίο πρωτοκυκλοφόρησε το 1880 από την Society for the Promotion of Hellenic Studies και ασχολείται με θέματα από την αρχαία ελληνική κουλτούρα, ιστορία και αρχαιολογία.

5. Αντίγραφο: Μόλις διάβασα την *Αργώ* του Θεοτοκά που είναι το πιο βαθυστόχαστο και διαφωτιστικό μυθιστόρημα που έχω συναντήσει. Η πραγμάτευση της Μεγάλης Ιδέας και η συνέπεια της αποτυχίας της στο 1921 είναι μεγαλοφυής. Η επιστολή από την οποία προέρχεται το απόσπασμα σώζεται στο Αρχείο Πετροκόκκινου.

ΤΗΛΕΦ. 24-928

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

(1936) Τρίτη βράδυ¹

Αγαπητέ Φίλε,

Νά τα ονόματα, η σύσταση και μερικές πληροφορίες για τα πρόσωπα που σας ανέφερα σήμερα το πρωί:

1. R. M. Dawkins² esquire³ Exeter College-Oxford.

Γι' αυτόν έγραφα στην *Ιδέα* αρ. 10 Οκτώβρης 1933 σ. 249.⁴ Έκτοτε είναι και πρόεδρος του Society for the promotion of Hellenic Studies της Λόντρας.⁵

2. Professor F. H. Marshall, 20 Somali Road-Cricklewood London N.W.3.⁶

Ήταν υφηγητής στο Cambridge για τα αρχαία ελληνικά και καθηγητής στο Bedford College. Τώρα καθηγητής της Νεοελληνικής Κοραΐς Chair King's College, London University. Μετάφρασε το Χούμνο, το Κρητικό Θέατρο κ.ά. και τη *Ζωή εν Τάφω*. Μένει ανέκδοτη, γιατί, καθώς μου είπε ο Μυριβήλης, ο ανταποκριτής του στη σύμβαση του Flammarion έδωκε κατά λάθος όλα τα δικαιώματα εκδόσεων σε ξένες γλώσσες στο Flam[marion].⁷

3. Egr[egio]⁸ Professore Dott[ore] Vincenzo Biagi.⁹
Καθηγητής της Ιταλικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιό μας. Μετάφρασε μερικά του Παλαμά. Ξενοδοχείο Μινέρβα.//
4. Egr[egio] Professore Dott[ore] Bruno Lavagnini.¹⁰
Καθηγητής της Αρχαίας και Νέας Ελλ[ηνικής] στο πανεπιστήμιο του Παλέρμου. Προσωρινώς εδώ. Μένει στην Ιταλική Αρχ[αιολογική] Σχολή (Μακρυγιάννη). Μετάφρασε μερικά του Πορφύρα.¹¹
5. C. Blegen esq[uiere].
Άλλοτε υποδιευθυντής της Αμερικανικής Σχολής εδώ. Αρχαιολόγος πάντα και επί κεφαλής των ανασκαφών της Τροίας και αλλού. Καθηγητής της αρχαίας στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, σπρώχνει τους φοιτητές του στη μελέτη της Νέας και έχει καταρτίσει βιβλιοθήκη στο πανεπιστήμιο με νεοελληνικά συγγράμματα.
6. Το 1930 μου είχαν συστήσει έναν Αμερικάνο τον John Bowen Edwards, Westminster Md. Baltimore U.S.A.¹² Είχε βοηθήσει τον Ellsworth Huntington στις έρευνές του, που έπειτα βγήκαν σε βιβλίο *The Character of races*.¹³ Μου έδειξε κάτι έμμετρες μεταφράσεις των ποιητών μας, Βλαστού κ.ά. πολύ καλές. Δεν ξέρω τί απέγινε.

Εγώ έστειλα ένα αντίτυπο¹⁴ του R. I. H. Jenkins άλλοτε εταίρου της Αγγ[λικής] Αρχ[αιολογικής] Σχολής και τώρα υφηγητή της αρχαίας στο Cambridge. Μου γράφει σε πολύ καλή δημοτική και καταβροχθίζει νεοελληνικά μυθιστορήματα.¹⁵ Το άλλο έδωκα του C. H. Prentice πρώην αρχηγού του εκδ[οτικού] οίκου Chalts & Windus που έφυγε τις προάλλες για τη Σκωτία. Κι αυτός γράφει καλούτσικα τη δημοτική. Καλό να σταλούν τα βιβλία συστημένα.

Με αγάπη
Δ. Π. Πετροκόκκινος

Υ.Γ. Μη στείλετε του Blegen, διότι τώρα μαθαίνω ότι έφυγεν ήδη από το Cincinnati, ευρίσκεται προ ολίγου εις την Αγγλία και αργότερα θα έλθη εδώ.¹⁶

1. Η επιστολή είναι χρονολογητή. Το έτος 1936 έχει σημειωθεί από την Αγγελική Γαβαθά που ταξινόμησε το Αρχείο Θεοτοκά. Ως terminus ante quem πρέπει να θεωρήσουμε την 10η Μαρτίου 1936, ημερομηνία την οποία φέρει ευχαριστήριο δελτάριο του R. M. Dawkins προς το Θεοτοκά για την αποστολή της Αργώς και το οποίο σώζεται στο Αρχείο Θεοτοκά.

2. R. M. Dawkins (1871-1955). Καθηγητής της νέας ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Ασχολήθηκε συστηματικά με το κυπριακό Χρονικόν του Λεόντιου Μαχαιρά (Leontios Makhairas, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled "Chronicle"*, edited with a translation and notes by- R. M. Dawkins, vol. I-II, Oxford, at the Clarendon Press, 1932) και ανάμεσα στα άλλα έργα του δημοσίευσε και μία ογκώδη γλωσσολογική εργασία με τον τίτλο *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916.

3. Τιμητικός τίτλος της αγγλικής γλώσσας για το «κύριος».

4. Στη στήλη «Φιλολογικά θέματα» του περιοδικού *Ιδέα*, ο Πετροκόκκινος παρουσίασε την έκδοση του *Χρονικού του Μαχαιρά* από τον Dawkins (βλ. σημ. 2). Στην ίδια στήλη ο Νικ. Ποριώτης μετέφρασε το άρθρο του Μαυρογορδάτου στο *Journal of Hellenic Studies* σχετικά με την παραπάνω έκδοση.

5. Γνωστή και ως Hellenic Society, ιδρύθηκε το 1879 προκειμένου να ασχοληθεί με τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας, λογοτεχνίας, ιστορίας, τέχνης και αρχαιολογίας από τους αρχαίους μέχρι τους νεότερους χρόνους.

6. Frederick Henry Marshall. Μετέφρασε τη *Θυσία του Αβραάμ*, την *Ερωφίλη* και τον *Γύπαρη* (Πανώρια) (*Three Cretan plays. The Sacrifice of Abraham, Erophiile and Gyparis, also the Cretan poem The Fair Shepherdess*, translated from the Greek by F. H. Mashall with an introduction by John Mavrogordato, Oxford 1929) και εξέδωσε την *Κοσμογέννηση* του Γεώργιου Χούμνου (*Old Testament legends from a Greek poem on Genesis and Exodus by Georgios Chumnos*. Edited with introduction, metrical translation, notes and glossary from a manuscript in the British Museum by F. H. Mashall, Cambridge, at the University Press, 1925), ένα μακρύ ποίημα σε 2.800 στίχους με θέμα την ιστορία των δύο πρώτων βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης.

7. Ο F. H. Marshall μετέφρασε μαζί με τον Α. Πάλλη στην αγγλική το αντιμιλιταριστικό μυθιστόρημα του Μυριβήλη –την β' έκδοση του 1930– με τον τίτλο *Life in a Tomb*. Η μετάφραση ολοκληρώθηκε στο διάστημα από τις αρχές έως το Σεπτέμβριο του 1931. Η Νίκη Λυκούργου στο επίμετρο της έκδοσης του έργου του Μυριβήλη σημειώνει ότι η ιστορία της μετάφρασης αυτής αποτελεί το αποκλειστικό αντικείμενο των επιστολών του Πάλλη προς το Μυριβήλη και ότι από τις επιστολές αυτές προκύπτει ότι η κακή μοίρα της έκδοσης της εν λόγω μετάφρασης οφείλεται στην αδυναμία των δύο συνεργατών να εξασφαλίσουν εκδότη. Περισσότερα βλ. Στράτης Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω. Ιστορίες του πολέμου*, Ανατύπωση της Β' έκδοσης (Αθήνα 1930), επίμετρο Νίκη Λυκούργου, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1993, 577-9.

8. *Αξιότιμος*.

9. Vincenzo Biagi (γενν. 1878). Ο Πετροκόκκινος αναφέρεται στο έργο του *Un grande poeta moderno: Costis Palamas*, Pisa 1934.

10. Bruno Lavagnini (1898-1992). Υπήρξε μεταπολεμικά για πολλά χρόνια διευθυντής του Ιταλικού Ινστιτούτου στην Αθήνα και έδωσε ανθολογημένες μεταφράσεις νεοελλήνων ποιητών καλύπτοντας τη γενιά του 1880 μέχρι τις μέρες μας.

11. Πρόκειται για τη μετάφραση 12 ποιημάτων του Πορφύρα στο τεύχος: *Traduzioni dale "Ombre" di Lambros Porphyras*, ανάπτυπο από την επετηρίδα του R. Liceo Ginnasio "G. Carducci" του Βιαρέτζιο, 1935. Η μετάφραση αυτή περιλήφθηκε στο βιβλίο του: *Trittico neogreco: Porfiras, Kavafis [e] Sikelianos*, Traduzione poetica affiancata al testo greco. Coperta e tavole fuori testo diito Vassiliog, Istituto italiano de Atene, Atene 1954.

12. George Bowen Edwards (1883-;). Δεν κατάφερα να εντοπίσω αν εκδόθηκαν οι έμμετρες μεταφράσεις που αναφέρει ο Πετροκόκκινος. Το μόνο βιβλίο του αμερικανού φιλέλληνα που βρήκα ως τίτλο στη βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, χωρίς αυτοψία, είναι: *The demesman in attic life...* by John Bowen Edwards, Menasha, Wis., George Banta Publishing Company, 1916.

13. Ellsworth Huntington (1876-1947). Αμερικανός γεωγράφος, δίδαξε αρχικά γεωγραφία στο Γέιλ και στη συνέχεια ασχολήθηκε με τις κλιματολογικές και ανθρωπογεωγραφικές σπουδές. Ο πλήρης τίτλος του έργου, στο οποίο αναφέρεται ο Πετροκόκκινος εδώ, είναι: *The character of races influenced by physical environment, natural selection and historical development*, London-New York 1924.

14. Πιθανόν να αναφέρεται στην Αργώ. Βλ και 7^η επιστολή, σημ. 5.

15. Στο Αρχείο Πετροκόκκινου έχουν βρεθεί επιστολές του Jenkins, τις οποίες η Β. Καλαντζοπούλου εντάσσει στον «κύκλο Μαυρογορδάτου» (βλ. Εισαγωγή).

16. Το υστερόγραφο, ελλείψει χώρου, είναι γραμμένο και κατά μήκος του αριστερού περιθωρίου στην πρώτη σελίδα της επιστολής.

ΤΗΛΕΦ. 24-928

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

3.V.1937

Φίλτατέ μου,

Στα ευχετήριά μου προσθέτω και τα συγχαρητήριά μου για την ωραία σας μελέτη για το Dickens.¹ Ελπίζω καμιά μέρα να μας γράψεις και για τον ισότιμό του –που τον αγαπώ και προτιμώ– τον Thackeray.² Η τριλογία του: *Vanity Fairs*, *Pendennis* και *The Newcomes* (αφήνω τα άλλα: *The book of Snobs*, *The Virginians* κ.ε.) // απόλαυσις. Τον Παπαδιαμάντη, δυστυχώς, βρίσκω αδιάβαστο.³

Με αγάπη
Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Πρόκειται για το άρθρο του Θεοτοκά «Ντίκενς», *Νεοελληνικά Γράμματα*, τχ. 24 (Απρ. 1937) 4.

2. William Makepeace Thackeray (1811-1863). Από τους σημαντικότερους μυθιστοριογράφους της βικτωριανής περιόδου. Τα αναφερόμενα στην επιστολή έργα του είναι από τα καλύτερα του: *Vanity Fair* (1848-1850), *The History of Pendennis* (1848-1850), *The Newcomes* (1853-1855).

3. Ίσως η παρατήρηση του Πετροκόκκινου ν' αποτελεί κάποιου είδους παραίνεση ή προτροπή. Πάντως, πέντε μήνες αργότερα, ο Θεοτοκάς θα δημοσιεύσει το άρθρο «Το σπίτι του Παπαδιαμάντη», *Νεοελληνικά Γράμματα*, τχ. 2 (Οκτ. 1937) 5. Υπενθυμίζω ότι ο ίδιος ο Θεοτοκάς στο *Ελεύθερο πνεύμα* απορρίπτει την ηθογραφία και περιορίζεται σε μια σχεδόν τηλεγραφική μνεία του Παπαδιαμάντη. Μεταγενέστερα όμως θα μιλήσει εκτενέστερα για τον σκιαθίτη συγγραφέα, εντάσσοντάς τον στα στηρίγματα και τους προγόνους της Γενιάς του '30 (βλ. «Η γενεά του Τριάντα», εφ. *Το Βήμα*, 12.3.1963).

ΤΗΛΕΦ. 70-591

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

(Μάιος 1939)¹ Σαββατόβραδο

Αγαπητέ μου Φίλε,

Χίλια σπολλάτια για το καινούριο «πεσκέσι». // Το διάβασα μονορούφι και τόσο μ' άρεσε, που ετοιμάζομαι να το ξαναδιαβάσω σιγά σιγά σαν ένα ποτηράκι Martelli.²

Με αγάπη
Δ. Π. Πετροκόκκινος

1. Αχρονολόγητη επιστολή. Η χρονολόγηση έγινε από την Αγγελική Γαβαθά. Το 1939 ο Θεοτοκάς εξέδωσε το *Ημερολόγιο της Αργώς και του Δαιμονίου*. Κατά τον Γιώργο Σαββίδη (βλ. Γιώργος Θεοτοκάς, *Ημερολόγιο της Αργώς και του Δαιμονίου*, φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Εκδόσεις «Λέσχη», Αθήνα 1989, 147-149), το *Ημερολόγιο* τυπώθηκε μάλλον βιαστικά μετά την 1^η Ιανουαρίου και πριν από τις 29 Μαΐου 1939, οπότε και έχουμε την ακόλουθη εγγραφή στα προσωπικά του Τετράδια: «Απ' ό,τι ακούω, καταλαβαίνω πως το *Ημερολόγιο της Αργώς και του Δαιμονίου* σκανδάλισε πολλούς συναδέλφους. Η μικροαστική νοοτροπία τους δεν μπορεί να δεχτεί μια τέτοια πράξη, τους φαίνεται αυθάδεια, εγωπάθεια, κτλ. Ούτε είναι ικανοί να πάρουν το πράγμα σαν ένα παιχνίδι και να το διασκεδάσουν» (βλ. σχετικά *Τετράδια Ημερολογίου, 1939-1953*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου, 1987, σ. 91). Την αρνητική, έστω και σε επίπεδο προφορικών συζητήσεων, όπως διαπιστώνουμε από την παραπάνω εγγραφή, υποδοχή του *Ημερολογίου* δεν φαίνεται να συμμερίζεται ο Πετροκόκκινος, ο οποίος απολαμβάνει την ανάγνωση του έργου κι ανταποκρίνεται άμεσα στον ευγενικό αποστολέα του με το σύντομο αυτό, ευχαριστήριο δελτάριο.

2. Η γραφή «Martelli» είναι καθαρή, εν τούτοις δεν κατάφερα να εντοπίσω παρά ένα γαλλικό κονιάκ ονόματι «Martell».

ΤΗΛΕΦ. 70-591

TIMOLEONTOΣ 25

Αθήνα 30.IX.1939

Αγαπητέ φίλε,

Το ωραίο άρθρο σου για το Πυργί, που μονορούφι διάβασα στα *Νεοελληνικά Γράμματα*,² μου θύμισε τί γράφει γι' αυτό κι ο Ψυχάρης στις *Etudes de Philologie Neo-grecque*, Paris 1892, σελ. XXVIII-XXIX.³ // Σου δίνω δυο τρεις περικοπές. Το βιβλίο, φυσικά, στη διάθεσή σου:

J'avais depuis longtemps l'intention de remettre en ordre les notes que j'avais jadis prises à Purgi et de faire ainsi une place dans ce volume à cette partie capitale de nos études. Si je n'ai pas mis ce projet en exécution, cela tient à la façon même dont j'avais organisé mes recherches. Ce furent dans // ma vie des heures charmantes. Je me le rappelle bien, ce beau village de Purgi, sur les montagnes, avec ses maisons d'aspect monolithique, les terrasses sur les toits et le blanc costume des Purgousains, en grosse cotonnade grenue, se profilant sur le bleu du ciel κ.λ.π. Un soir, mon jeune quide Kosti, racontait une histoire palpitant qui passionait l'assistance. Il s'agissait d'une jeune princesse, gardée par un dragon merveilleux et qu'un prince, à travers mille obstacles, devait embrasser et délivrer par ce baiser. Enfin, il l'embrassa, dit Kosti; sa mère l'interrompt a ce moment: «Est-ce vrai? Il a pu l'embrasser?» Kosti la rassure: «Ναι την είχε φιλημένη». Ces deux φ furent plus doux pour moi que le baiser de la princesse. Kosti appliquait donc, sans la savoir, la règle du v assimilé à la spirante suivante, il faisait de la phonétique syntactique! – Je compris à cette minute la délicatesse de la grammaire populaire. Que se passait-il dans l'esprit

de Kosti? Voilà une combinaison des mots qui lui était probablement inconnue une minute auparavant. Mais il lui suffisait d'associer *είχεν* à *φιλημένη* pour que le *v* devint aussitôt labio-dental.⁴

Με αγάπη
Δικός σου
Δ.Π.Π.

1. Η επιστολή αυτή, όπως και οι τρεις τελευταίες, φέρουν μία πένθιμη λωρίδα, ίσως λόγω του θανάτου της συζύγου του Πετροκόκκινου.

2. Πρόκειται για το άρθρο του Θεοτοκά «Μία μεσαιωνική ελληνική κοινότητα. Το Πυργί της Χίου», *Νεοελληνικά Γράμματα*, τχ. 148 (30 Σεπτ. 1939) 1-3. Το Πυργί της Χίου ήταν η γενέτειρα της οικογένειας του Γιώργου Θεοτοκά.

3. Ο πλήρης τίτλος του έργου του Ψυχάρη, *Etudes de Philologie Neo-grecque sur le développement historique du grec*, εκδ. Emile Bouillon, Paris 1892.

4. *Είχα* εδώ κι αρκετό καιρό την πρόθεση να ξαναβάλω σε τάξη τις σημειώσεις που είχα κρατήσει πρόσφατα στο Πυργί και να τις εντάξω έτσι σ' αυτόν τον τόμο σ' αυτό το κύριο μέρος των μελετών μας. Εάν δεν έθεσα σε εφαρμογή αυτό το σχέδιο, αυτό οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο είχα οργανώσει τις έρευνές μου. Πέρασα στη ζωή μου υπέροχες ώρες. Το θυμάμαι καλά, αυτό το ωραίο χωριό, το Πυργί, πάνω στα βουνά, με τα σπίτια με την μονολιθική όψη, τις ταράτσες πάνω στις σκεπές και τα άσπρα κοστούμια των Πυργιωτών από χοντρό τραχύ βαμβακερό ύφασμα, που διαγράφεται στο μπλε τ' ουρανού. κ.λ.π. Ένα βράδυ, ο νεαρός οδηγός μου Κωστής, αφηγούνταν μία συναρπαστική ιστορία που πάθιαζε την ομήγυρη. Επρόκειτο για μία νέα πριγκίπισσα, που τη φύλαγε ένας φοβερός δράκος και την οποία ένας πρίγκιπας, μέσα από χίλια εμπόδια, έπρεπε να φιλήσει και να ελευθερώσει μ' αυτό το φιλί. Τελικά, την φίλησε, είτε ο Κωστής· η μητέρα του τον δέκοψε εκείνη τη στιγμή: «Είναι αλήθεια; Μπόρεσε να τη φιλήσει;» Ο Κωστής την διαβεβαίωσε: «Ναι, την είχε φιλημένη». Αυτά τα δύο *φ* ήταν για μένα πιο γλυκά από το φιλί της πριγκίπισσας. Ο Κωστής εφάρμοζε λοιπόν, χωρίς να το γνωρίζει, τον κανόνα του *v* που αφομοιώνεται με το επόμενο συριστικό έκανε φωνητικό συντακτικό! Κατάλαβα εκείνη τη στιγμή τη λεπτότητα της γραμματικής του λαού. Τί συνέβαινε μέσα στο μυαλό του Κωστή; Νά ένας συνδυασμός λέξεων που του ήταν προφανώς άγνωστος πριν από ένα λεπτό. Μα του ακούσε να συνδέσει το *είχεν* με το *φιλημένη* για να γίνει αμέσως το *v* χειλο-δοντικό.

Αγαπητέ Φίλε,

Ο φίλος και εξάδελφος Ιω[άννης] Ν[ικολάου] Μαυρογορδάτος¹ ο τώρα, καθό διάδοχος του Dawkins εις το Byewater Chair του Oxford, Professor Maurogordato μου γράφει να του στείλω² την Αργώ «for the use of the University. I think I mentioned that I am feeding my pupil¹⁾ on the work // of Theotokas, as the best standard language I can find».³

Εζήτησα σε 3 βιβλιοπωλεία την Αργώ: Πυρσόν, Εστίαν, Κορνάρου. Μου είπαν πως έχει εξαντληθή και ότι ετοιμάζεται νέα έκδοσις. Αν θ' αργήση και έχεις κανένα αντίτυπο περισσευούμενο, μου το δίνεις, παρακαλώ, να του το στείλω, αλλά χωρίς ενθάρρυνσιν τζαμπατζισμού...//

Για την ώρα ο Μ[αυρογορδάτος] έχει μόνο την 1^η έκδοσιν⁴ (τον Α' τόμο) που του είχες χαρίσει, και δεν ήξαίρε πως βγήκε 2^α με όλους τους μελλούμενους 3 συνεπτυγμένους.⁵

Με αγάπη
Δικός σας
Δ. Π. Πετροκόκκινος

Υ.Γ.¹⁾ ο Dawkins του άφηκε ένα μονάχα μαθητή (ο Jenkins // είχε 36 πέρσι). Ελπίζω ο Μ[αυρογορδάτος] πρακτικώτερος, να μαζέψη περισσότερους.

1. Βλ. 4^η επιστολή, σημ. 3.

2. Ο Πετροκόκκινος προτιμά να πληρώσει ο ίδιος για το βιβλίο και αποσιωπά το γεγονός ότι ο Μαυρογορδάτος στην από 30 Δεκεμβρίου 1939 επιστολή του ζητά από τον παραλήπτη του να ρωτήσει τον ίδιο το Θεοτοκά, αν μπορεί να του στείλει κάποιο αντίτυπο της τελικής έκδοσης της Αργώς για τις ανάγκες του πανεπιστημίου του.

3. «για χρήση του Πανεπιστημίου. Νομίζω πως σου έχω πει ότι ταίζω τον μαθητή μου με το έργο του Θεοτοκά, ως την πιο υποδειγματική γλώσσα που μπορεί να βρει κανείς». Ο Πετροκόκκινος αντιγράφει εδώ ένα απόσπασμα από επιστολή (30 Δεκ. 1939) του Μαυρογορδάτου προς αυτόν, η οποία έχει σωθεί στο Αρχείο Πετροκόκκινου. Στην επιστολή αυτή αναφέρεται σε έναν ιδιαίτερα επιμελή μαθητή του, με τον οποίο διαβάζουν μαζί το Δαιμόνιο, όπως έχει ήδη σημειώσει και σε άλλη επιστολή του στις 24 Νοεμ. 1939.

4. Από επιστολή του Μαυρογορδάτου στον Πετροκόκκينو, με ημερομηνία 12 Μαρτίου 1940, μαθαίνουμε ότι έλαβε από τον ίδιο τον Θεοτοκά την τελική έκδοση της Αργώς. Μάλιστα ζητά από τον Πετροκόκκينو να του στείλει εκ μέρους του ένα ευχαριστήριο σημείωμα, που δεν ξέρουμε αν τελικά γράφτηκε ποτέ – ωστόσο, δεν υπάρχει στο αρχείο Θεοτοκά.

5. Ο Μαυρογορδάτος πρέπει να είχε στην κατοχή του την πρώτη έκδοση της Αργώς (1933) που περιείχε *Το Ξεκίνημα*, το πρώτο μέρος της από τα αναγγελόμενα τρία. Σε επιστολή του στις 24 Νοεμβρίου 1939 στον Πετροκόκκينو ο Μαυρογορδάτος αναρωτιέται αν βγήκε ποτέ και «δεύτερο μέρος» του έργου.

ΤΗΛΕΦ. 70-591

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ 25

12.1.1940

Αγαπητέ μου Φίλε,

Έλαβα χτες το απόγευμα το γράμμα σας // και το στέλνω του κ. Καθηγητή.¹ Από τα σημειώματά μου, βλέπω πως του έστειλα² το Φλεβάρη του '39 το Δαιμόνιο και το Μάη το Ημερολόγιο.³

Ίσως έχει τον Πεντοζάλη.⁴ Πάντως θα μας το γράψη.

Ωραία η διάλεξη του Πάλλη⁵ αν και τον Ομάρ⁶ βρίσκω λίγο πολύ λαϊκό.⁷

Με αγάπη
Δικός σας
Δ.Π.Π.

1. Εννοεί τον Μαυρογορδάτο. Βλ. και 12^η επιστολή, σημ. 2 και 3.

2. Φαίνεται ότι τηρούσε και για τον Θεοτοκά καταλόγους, παρόμοιους μ' αυτούς των αποδεκτών των δύο έργων του Βλαστού που βρέθηκαν στο Αρχείο του. Πάντως, σε επιστολή του προς τον Πετροκόκκινο στις 31 Δεκεμβρίου 1938 ο Μαυρογορδάτος του ζητά το *Δαιμόνιο* και με την από 15 Μαΐου 1939 επιστολή του τον ευχαριστεί που του έστειλε τα βιβλία του Θεοτοκά και σημειώνει ότι απήλαυσε ιδιαίτερα το *Δαιμόνιο*. Τέλος, σε επιστολή του στις 5 Ιουνίου 1939 ευχαριστεί τον Πετροκόκκινο για την αποστολή του *Ημερολογίου της Αργώς και του Δαιμονίου*. Επομένως, παρατηρούμε, με βάση τη διασταύρωση των επιστολών αυτών, ότι τα «κιτάπια» του Χιώτη έμπορου και λόγιου ήταν απόλυτα σωστά.

3. Βλ. και 10^η επιστολή, σημ. 1.

4. Πρόκειται για τη συλλογή διηγημάτων *Ευριπίδης Πεντοζάλης και άλλες ιστορίες*, «Πυρσός Α.Ε.», Αθήνα 1937.

5. Πρόκειται για τον Αλέξανδρο Αλεξάνδρου Πάλλη (Βομβάη 1883-1973), γιο του Πάλλη, ο οποίος διετέλεσε ανώτερος κρατικός υπάλληλος. Έγραψε ιστορικά κυρίως έργα, όπως *In the days of the Janissaries: old Turkish life as depicted in the "Travel-book" of Evliya Chelebi* (Hutchinson, London 1951) και πολλά άρθρα σχετικά με το προσφυγικό ζήτημα σε ξένα περιοδικά και σε ελληνικές εφημερίδες (κυρίως στο *Ελεύθερον Βήμα*, του οποίου υπήρξε τακτικός συνεργάτης): εξέδωσε επίσης τη *Φυλλάδα του Μεγ' Αλεξάνδρου ή Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου του Μακεδόνας: βίος, πόλεμοι και θάνατος αυτού* (Πυρσός, 1935). Δεν εντόπισα, στον τύπο της εποχής, σε ποια διάλεξη του Α. Α. Πάλλη αναφέρεται.

6. Η λέξη «Ομάρ» είναι δυσανάγνωστη· ούτε είναι βέβαιο αν το «Ομάρ» αποτελεί παρατσούκλι του Α. Α. Πάλλη ή το θέμα της διάλεξής του (ίσως για τον Πέρση αστρονόμο, μαθηματικό και ποιητή Ομάρ Καγιάμ, c.1050-c.1122, του οποίου *Τα ρουμπαγιάτ είχε μεταφράσει ο Κατσιμπαλής το 1919*).

7. Γραμμένο στο μπροστινό μέρος, στην πάνω πλευρά και κατά μήκος του δελταρίου. Προφανώς έχει γραφτεί εκ των υστέρων, μετά την ημερομηνία της διάλεξης στις 30.1.1940.